

O DANAŠNJIM PROBLEMIMA PREVOĐENJA BIBLIJE

Stjepan Babić

I. Uvod

Iako nisam prevoditelj uopće, pa onda ni Sv. pisma, ipak ima razloga što ovdje govorim* jer je moje ime nekoliko puta povezano uz prijevode Biblije.

Prvi put uz prijevod Novoga zavjeta Ljudevita Rupčića. Kad se on prihvatio da ga prevede, poslao mi je svoj rukopis da ga ocijenim. Bilo je to u vrijeme II. vatikanskoga koncila kad je on u skladu s koncilskim nastojanjem (p)osuvremenjenja, (p)osuvremenjivanja, podajšenja (aggiornamento) nastojao osuvremeniti i hrvatski biblijski jezik. No on je osuvremenjivanje shvatio preširoko jer je nastojao hrvatski književni jezik usmjeriti prema razgovornoj razini. Smatrao sam da je to neprimjeren način osuvremenjivanja i napisao mu pismo koje je on dao objaviti u *Službi Božjoj*.¹

Pročitao sam to svoje pismo za ovu prigodu i mogu reći da gotovo u potpunosti ostajem pri svojim nekadašnjim mislima iako je odonda prošlo više od četvrt stoljeća.

Čitao sam ovih dana opet Rupčićev prijevod i vidim da nije ostalo onako kako je bilo u rukopisu, bar nije glavnina onoga što me potaklo na spomenuto pismo.

Druga je moja veza s prijevodima Sv. pisma što na Fućak-Dudinu prijevodu Novoga zavjeta i prijevodu Psalama Filiberta Gassa piše: *Jezična lektura Marko Grčić, Josip Tabak, a Revizija Alfred Pichler, Stjepan Babić, Željko Kovačić*.

Potrebno je reći nekoliko riječi o tome, pogotovu što iz toga nije baš jasno što sam radio pa se to navodi kao moj lektorski rad.²

Kad sam čitao 1. izdanje Fućak-Dudina prijevoda, bilježio sam svoja zapažanja, ali su mi taj primjerak ukrali iz vikendice. Ponovno sam ga pročitao i svoje napomene priopćio Dudi. Sjećam se da me posebno smetalo što je tekst bio previše iscjepkan zarezima.

---

* Referat na Simpoziju profesora biblijskih znanosti održan 4. svibnja 2001. u Zagrebu u organizaciji Hrvatskoga ekumenskoga biblijskoga društva. Za ovu priliku referat je nešto malo dotjeran, posebno od IV.–VII. poglavlja, ali ni u čemu ne bitno.

1 *O priređivanju svetopisamskih i liturgijskih tekstova na hrvatskom jeziku*, Služba Božja, Makarska, 1967., str. 248.–251.

2 Usp. npr. Marko Kovačević, *Lektorski paradoks i akademički apsurd*, u knjizi *Hrvatski jezik između norme i stila*, Zagreb, 1998., str. 41.–50.

Na to me Duda zamolio da se sastanemo, J. Fućak, on i ja, da razmotrimo njihove dvojbe, moje napomene i Raspudićevu kritiku. Radili smo tri dana, a dogovoreno je trebao provesti Željko Kovačić, moj odličan student i student teologije.³ Poseban njegov zadatak bio je da se pisanje zareza provede u skladu s tadašnjom normom.

Od toga izdanja na Novom zavjetu piše i moje ime, ali ja prije nisam čitao ni raspravljao o jeziku psalama koje je preveo Filibert Gass, a kako se to iz impresuma nije vidjelo, pročitao sam i psalme, napisao sam Kršćanskoj sadašnjosti, izdavaču toga djela, u dva pisma svoje napomene i zamolio ih da to provedu ili da označe da se naznaka mojega imena ne odnosi na psalme. Po XVI. izdanju vidim da su prihvatili drugo.

Treća je moja veza s prijevodom Biblije bila kad mi je mi je Ivan Golub poslao tri prijevoda istoga odlomka Sv. pisma Novoga zavjeta da ocijenim koji je najbolji. To je bilo prije tridesetak godina pa sam zaboravio koji je to tekst bio i kako je prevođen, sjećam se još jedino pitanja treba li grčke aoriste prevoditi hrvatskim aoristima i onoga što sam mu odgovorio jer sam odgovorio načelno.

Najbolji je onaj prijevod kojim je izrečena ista misao kao i na izvornome jeziku, odnosno konkretnije, ako je izvornik grčki, misao kodirana, šifrirana grčkim jezikom, treba biti prekodirana, šifrirana hrvatskim jezikom, ili običnije rečeno, izrečena hrvatskim jezikom. U tome je sva mudrost.

Ovdje je potrebno objasniti zašto nisam radio na zagrebačkoj Bibliji iako sam bio pozvan. Razlog je bio u kratkom roku kojim su prevoditelji i priređivači bili ograničeni, a ja sam u to vrijeme bio preopterećen drugim poslovima. Zato ne mogu govoriti iz iskustva na tom poslu, nego ću reći nekoliko načelnih riječi.

Prijevedi Biblije na koji jezik obično su solidno djelo jer se prijevoda prihvaćaju ljudi koji dobro poznaju i Bibliju i najmanje jedan biblijski jezik i jezik na koji prevode, dakle znalci, ne samo radi jezika s kojega se i na koji prevodi nego i zbog sadržaja koji se prevodi.

Prevoditelji su Sv. pisma svjesni da ne prevode običan tekst, nego Božju riječ koju prijevodom ne smiju iznevjeriti. Zbog toga nije rijedak pokušaj da se prevodi što doslovnije, čak i riječ po riječ, kako je npr. preveo Matija Petar Katančić i Ivan Matij Škarić.

Na prijevod utječe shvaćanje vremena u koje se prevodi, da li se prijevodom stvara norma ili književni jezik već postoji pa se bibličari u velikoj mjeri drže norme bez obzira kakav ona imala odnos prema stvarnome mjestu u društvu.

Biblija je za mnoge jezike bila i početak standarda, kod nas na žalost nije bila u onoj mjeri u kojoj je mogla biti da je Kašićeva bila izdana kad je pre-

3 Inače nesretan jer je mlad poginuo tragičnim slučajem.

vedena. Kad je konačno izdana 1999. godine, na predstavljanju toga izdanja, a mislim poslije i u tisku, mogle su se čuti i tvrdnje da bi naš književni jezik bio drugačiji ili imao drugačiji put da je Kašićeva Biblija izdana kad je prevedena, što ne će biti baš točno jer se zaboravlja da su zato u velikoj mjeri taj utjecaj imale poslanice i evanđelja u prijevodu Ivana Bandulovića i jezičnoj redakciji Bartola Kašića i njegov Ritual rimski. Obje su se knjige upotrebljavale oko dva i pol stoljeća u cijeloj hrvatskoj Crkvi, osim nekih ograničenja u sjevernoj Hrvatskoj, prva je izašla u petnaest izdanja, a druga u četiri ili sedam, i te činjenice nisu mogle ostati bez utjecaja na standardizaciju hrvatskoga književnoga jezika, samo što to nije proučeno pa se ne zna i zato toga donedavna naša javnost, pogotovu jezikoslovna, nije bila svjesna pa odatle i netočne, preopćenite i pretjerane tvrdnje.

S prijevodima Biblije i inače nismo imali baš sreće jer dva potpuna prijevoda i izdanja, Matije Petra Katančića 1831. i Ivana Matija Škarića 1858.–61. nisu imala onu ulogu koju bi trebala imati, a nisu bila ni uzorno prevedena što se hrvatskoga jezika tiče, previše su bila u jezičnome pogledu zavisna od izvornika.

Kad je 1875. Franjo Iveković izdao Čitanja i evanđelja za sve nedjelje i praznike Gospodnje i za neke dane svetačke, vodili se povodom toga izdanja dugi sporovi.⁴ Oni su zanimljivi jer iz njih možemo pratiti i kolebanja u razvoju hrvatskoga jezika, a s time i biblijskoga jezika. Budući da nismo imali ustaljen i općenito prihvaćen prijevod, Iveković se previše oslonio na Karadžićev prijevod Novoga zavjeta i odatle veoma oštre prepirke. Zavrijedilo bi ih prikazati s današnjega gledišta jer po naravi stvari katkada ima pravo jedan polemičar, a katkada drugi i mogli bismo odatle mnogo naučiti.

Zanimljiva je i Ivšićeva ocjena Sovićeva ogleda prijevoda Sv. pisma.⁵

Čini se da zbog te ocjene Sovićev prijevod nikada nije izašao iako je bio završen.

II. O posuvremenjivanju

Govoreći danas o prijevodima na hrvatski jezik, jedan je od zahtjeva za dobar prijevod da on odražava suvremeno stanje. Dok je umjetničko djelo završeno svojim stvaranjem, kad ga je umjetnik završio ili umro pa ga više ne može usavršavati, ono i jezično treba zauvijek ostati kako je napisano, ne smije se više

---

4 V. polemike Veber – Iveković – Voršak objavljene u 3. knjizi *Polemike u hrvatskoj književnosti*, prir. Ivan Krtalić, Zagreb, 1982., str. 363.–552., što znači da imaju gotovo 200 stranica.

5 »Ogledi« Sovićeva prijevoda »Staroga zavjeta«, Hrvatski jezik, god. I, Zagreb, 1939.

mijenjati, a od prijevoda se traži da prati jezični razvoj i da uvijek odražava suvremeno stanje i kad prijevod previše zaostane za njim, traži se da se posuvremeni ili da se djelo ponovno prevede. To vrijedi za sve prijevode pa i za prijevod Sv. pisma. Međutim posuvremenjivanje Sv. pisma ima i svoje posebne zahtjeve. To nije običan prijevod, nego knjiga koja u jeziku gotovo svakoga naroda ima posebno značenje i svojim je prijevodima utkala svoje jezične crte koje su trajne vrijednosti. Sjetimo se samo izreka iz Sv. pisma koje su ušle i u svakidašnje izraze kao *oprati ruke, kalvarija, golgota, križni put* i dr.⁶

Jasno je da treba usklađivati jezik prijevoda sa suvremenim jezikom, ali valja imati na umu i ono što je biblijski jezik dao hrvatskomu književnomu jeziku i što je u njemu dobilo određene stilske vrijednosti i ne može se jednostavno zamjenjivati suvremenim.

Orječje, tekst Sv. pisma ne može biti isto što i svakidašnji jezik već i stoga što se razlikuje i opsegom svojih pojmova, a to znači brojem riječi. Kažu da nam je za svakidašnji razgovor potrebno nekoliko stotina riječi, za intelektualni nekoliko tisuća, a u Sv. pismu da ima 15 000 riječi

Prijevod Sv. pisma ima još jednu posebnost prema drugim prijevodima. On se kontinuirano čita, privatno i javno, i u velikoj mjeri, i tako su njegove riječi ušle u uho mnogih pripadnika jednoga naroda i tako se stvorio kontinuitet sve-topisamskoga teksta, i određene stilske vrijednosti koje se više ne mogu zanemariti.

Prijevođi imaju tradiciju koja je takva kakva jest. Spomenimo samo tekst Očenaša. On je nekim svojim izrazima jako nesuvremen, recimo u izricanju imperativa. *sveti se ime Tvoje, dođi kraljevstvo tvoje, budi volja Tvoja*. Takav je imperativ danas sasvim rijedak, tako se više imperativ ne izriče, nego česticom *neka: neka se sveti ime Tvoje, neka bude volja Tvoja*, ali posuvremenjivati tekst Očenaša bilo bi pogriješno jer Očenaš ima svoj tradicionalni oblik kojim Hrvati mole uglavnom 700 godina.

Pitanje sklada između biblijskih i liturgijskih tekstova posebna je tema, ali nije nevažna jer je važan odnos između teksta Sv. pisma i evanđelistara, koji je liturgijska knjiga. Iveković piše:

I kod drugih naroda evangelistari su istim jezikom pisani, kojim ostalo sveto pismo, u tom općenitom pravilu zar samo mi Hrvati da budemo izuzetak?⁷

Ipak nisam siguran da između tih dvaju tekstova može biti potpun sklad. Na Cvjetnicu u čitanju Muke čuo sam tri puta *I uze čašu*, a tako i na Uskrs u Evan-

6 Pavao Mikić i Vjekoslav Suzanić, *Biblijske poslovice u Hrvata*, Zagreb, 1994.

7 N. d., str. 391.

delju da je Isus uzeo čašu, a u obrascu mise da je uzeo kalež. Inače se o čaši i kaležu vodila polemika.⁸ Josip se Kolanović nakon obilne dokumentacije zalaže da bi se u prijevodima triju cuharistijskih molitava vratila *čaša*, što kaže i nepotpisani pisac u Glasu Koncila, a ja bih tomu dodao da bi se za posudicu na oltaru moglo reći čaša tek onda kad bi i bila čaša. Naime teško je za tu posudicu reći da je čaša dok na njezinu mjestu stoji kalež. Usput da napomenem da zagrebačka Biblija ima 77 puta riječ *čaša*, a *kalež* dva puta, Rupčić u svom prijevodu ima kalež, Mk, 14,36. Mislim da se zbog kaleža na oltaru može u tome razlikovati biblijski tekst od liturgijskoga.

Svetopisamski tekst nije običan tekst pa iako je svakidašnji, on nije običan, razgovorni tekst, nego je uzvišeni, pjesnički tekst i treba biti pisan takvim jezikom: svečanim, a to znači biranim, pažljivim. Iveković kaže:

“Jest, sv. pismo treba prevoditi slogom, od kojega će odsievati mirnoća, ozbiljnost, svečanost, dostojanstvenost, uzvišenost...”⁹

Treba doticati same vrhunce pjesničkoga jezika, uostalom i biblijski je tekst većinom pjesničke naravi, psalmi, Pjesma nad pjesmama i zato su ga prevodili i pjesnici.

Što se tiče posuvremenjivanja, ono nije tema koja se jednostavno može skinuti s dnevnoga reda jer ne samo da se jezik razvija, nego se razvija i jezikoslovlje, a to znači znanstveni pogled na jezik, a to je posebna tema, ali je zbog njezine važnosti ne mogu potpuno ostaviti po strani.

Kad je riječ o posuvremenjivanju, onda ono ima više strana, ali su vidljive i česte tri: upotreba aorista i imperfekta, red riječi i rječnik.

III. Upotreba aorista i imperfekta

Aorist i imperfekt u razgovornome su jeziku veoma rijetki, čak i iznimni, ima i književnih djela koji ih i nemaju, osobito imperfekta pa neki smatraju da ih ne bi trebalo biti ni u Bibliji ili bar u Evanđeljima. Mi danas ne možemo pitati koliko su aorist i imperfekt živi u svakidašnjem govoru, kako je npr. pitao prof. Ivšić u ocjeni Sovićeva prijevoda napisavši:

“Tko nije imao prilike da sam u razgovoru s ljudima iz naroda čuje, koliko je aorist još živ u svakidašnjem govoru, može to vidjeti iz Budakova »Ognjišta«, romana iz ličkoga seljačkoga (katoličkoga) života [...] u kojem pisac na vrlo mnogo mjesta donosi dijaloge u narodnom ličkom govoru.”¹⁰

8 Svesci, 13/1969., Glas koncila, 20. travnja 1969.

9 *Polemike u hrvatskoj književnosti*, n. d., str. 377.

10 Dj. nav. u bilj. 5., str. 147.

Veber dobro razlikuje pučki jezik od književnoga, ali je pogriješio u primjeni pučkoga jezika u crkvenim čitanjima, a tu razliku prihvaća i Voršak, s dobrim pogledima na književni jezik i njegovo mjesto u crkvenim tekstovima.¹¹

Nas se danas ne tiče kako je u narodnim govorima, oni su pa i štokavski govori ostali iza nas kao dijalekatna razina hrvatskoga jezika, nas se tiče kako je u hrvatskome književnome jeziku, koliko su živi u hrvatskoj književnosti, a u njoj jesu živi. O tome spora ne bi trebalo biti, bar što se aorista tiče.

Aorist izražava određenu živost, iznenadnost i on se treba upotrebljavati u cijeloj Bibliji prema svojim stilskim vrijednostima. Da navedem samo jednu rečenicu s četiri aorista:

Pošto mu se izrugaše skinuše s njega kabanicu i obukoše mu njegove haljine te ga odvedoše da ga razapnu. (Rupčić. Mt 27.31)

Što se imperfekta tiče, slika je nešto drugačija. Prof. Težak je ustanovio¹² da ima suvremenih stilova u kojima ga nema, administrativno-poslovni stil, znanstveni stil, slično je u publicističkome stilu, samo što je nešto malo drugačije u onim vrstama koje teže prema književnosti: što se književnoumjetničkoga stila tiče, ima pisaca koji u svojim djelima nemaju imperfekta, kao ni aorista, ali je to sigurno manjina pisaca, trebalo bi promotriti karakter njihovih djela, ali je drugačije kad se imperfekt promatra u cjelini književnoga jezika. Nešto je rjeđi od aorista, ali je još uvijek živ. On izriče radnju koja je u prošlosti trajala ili se ponavljala, a upotrebljava se osim u književnosti i u povijesnim, povijesno-pjesničkim tekstovima, pjesničko-znanstvenim i sl., obično s jakom asocijacijom na biblijski stil. To i za same biblijske tekstove ima određeno značenje. Koliko ga ima u Starome, a koliko u Novome zavjetu, teško je reći bez posebnih istraživanja, a da treba biti zastupan, sumnje nema. To je vrijeme izrazno sredstvo hrvatskoga književnoga jezika i treba se naći u Bibliji, samo je pitanje mjere zbog njegove posebne stilske vrijednosti.

Ukloniti potpuno oba ta vremena iz Biblije, bilo bi nasilje i na Bibliji i na hrvatskomu književnom jeziku. Perfekt može u potpunosti zamijeniti imperfekt, a aoriste historijski prezent, ali jadan bi to bio prijevod Sv. pisma koji bi bio preveden samo perfektom i historijskim prezentom. Koliko je meni poznato, nema našega prijevoda Sv. pisma u kojima ne bi bila zastupana oba vremena, i to obilno.

Drugo su problemi koje oni izazivaju.

11 *Polemike u hrvatskoj književnosti*, n. d., str. 399.

12 *Upotrebna vrijednost imperfekta u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*, Jezik, XXV, Zagreb, 1997., str. 2.–13. i 42.–53.

Vodila se kratka polemika: treba li *pošto večeraše* ili *večerahu*¹³ i već je tada nađen pravi odgovor, zato ovdje valja samo ponoviti da je *večerati* dvo-vidan glagol i da on ima aorist i imperfekt prema značenju, a ovdje je značenje svršenosti i treba *večeraše*.

Novo spoznanje o takvim problemima iznio sam u tri članka o aoristu i imperfektu i tu sam naveo i primjere iz biblijskih tekstova.¹⁴ Osnovni su problem imperfekti tvoreni aorisnim nastavcima ili aoristi od nesvršenih glagola, što je zapravo isto, naziv se tiče samo teoretskoga gledišta. Pokazao sam da su neki oblici tvoreni od nesvršenih glagola aorisnim nastavcima opravdani, a drugi nisu. Naveo sam i više primjera iz zagrebačke Biblije, među ostalim i primjere:

Uza sve to grijehišiše dalje (529)

i

Zaboraviše brzo djela njegova,
ne uzdaše se u volju njegovu. (553)

Za prvi primjer smatram opravdanim, a drugi ne. Trebalo bi *uzdahu*.

Ocijeniti koji jesu, a koji nisu opravdani, stvar je prevoditelja, ali tomu problemu treba pristupiti svjesno. Ne pazi li se na to, može rečenica dobiti drugi smisao, npr.

A drugi ovoga prekoravaše (Fućak-Duda, Lk 23,40)

Ovdje *drugi* znači jedninu (*drugi razbojnik*). Ako se želi reći množina (*drugi razbojnici*, ljudi), treba reći *prekoravahu*.

IV. Red riječi

Red je riječi u hrvatskome jeziku slobodan, no to zapravo vrijedi za red rečeničnih dijelova, a red samih riječi ima znatna ograničenja.

Kad se danas raspravlja o redu riječi, valja reći da je promatranje reda riječi s obavijesnoga (komunakcijskoga) gledišta unijelo određenu pometnju s obzirom na promatranje s gramatičkoga gledišta jer ta dva odnosa nisu obja-

13 Izidor, *Večerahu ili večeraše*, Glas koncila, 9. listopada 1977. Autor prigovara liku *večeraše* kao pogrješnom, a Miroslav Šantek u GK 21. listopada 1977. kaže da je dobro *večeraše* jer je to aorist.

14 *Upotrebna vrijednost imperfekta u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*, Jezik, XXV, Zagreb, 1977., str. 2.–13. i 42.–53. – *O tzv. aoristu imperfektivnih glagola*, Jezik, XXIV, Zagreb, 1976., str. 33.–41. i *Aorist i imperfekt u djelima Vladimira Nazora*, Jezik, XXIX, Zagreb, 1983., str. 33.–44.

šnja do potrebne jasnoće, no ne ulazeći u sve zaplete toga problema, valja reći da je promatranje reda riječi s gramatičkoga gledišta legitiman postupak i da ću se ovdje zadržati na njemu zaustavivši svoj pogled na red pridjeva prema upravnoj imenici i glagola na kraju rečenice.

Što se pridjeva tiče, sigurno je da je danas odnosni pridjev obično ispred svoje imenice, a u 19. stoljeću, a i prije, često je bio iza svoje imenice. Zbog toga danas moramo razlikovati dva tipa postpozicije:

a) ustaljene veze:

U općem jeziku neka tomu bude uzor *Matica hrvatska*, a u Bibliji *Sin čovječji, Sin Božji, Duh Sveti, Majka Božja, Juda Iskariotski...*

To se uglavnom tiče odnosnih pridjeva.

b) stilski slobodan poredak

Stilski je poredak pridjeva i njegove upravne riječi slobodan gdje u istim okolnostima može doći i ispred i iza svoje imenice. To jednako vrijedi i za odnosne i za opisne pridjeve, uz ograničenja navedena pod a). Kad kažemo da je izbor slobodan, onda to znači samo gramatički, a vezan je svojim stilskim vrijednostima, uglavnom pjesničkim, ali i s obzirom na svečanost, biranost stila i sl.

Ustaljene veze poslijeimeničkoga pridjeva ne bi trebalo mijenjati bez posebno opravdanih razloga. Da bi se to znalo, trebalo bi napraviti popis takvih ustaljenih veza. Sada možemo to razmatrati na nekoliko odabranih primjera.

Rupčić ima: *u kraljevstvu Božjemu*, Mk 14,25 *sin Božji*, Mk 15,40, ali i *zatraži Isusovo tijelo*, Mk 16,44. Veza *Isusovo tijelo – tijelo Isusovo* nije ustaljena, nije naziv, pa tu inačice valja birati s mjerom.

U prijevodu iz 1961. ima:

Tada mu anđeo reče: »Opaši se i obuj svoje sandale! [...] Obuci svoj ogrtač i hajde za mnom!«

A u izdanju iz 2000.:

Tada mu anđeo reče: »Opaši se i obuj sandale svoje! [...] Obuci ogrtač svoj i idi za mnom!«

Ladan ima: *namaza njime oči slijepčeve*

Ovce moje glas moj slušaju... (Iv 10,27)

Ja sam Pastir dobri i poznajem ovce svoje i mene moje ovce poznaju. (Iv 10,15)

Ako izvršite moje zapovijedi, ostat ćete u mojoj ljubavi, kao što sam ja izvršio zapovijedi oca svojega te ostajem u ljubavi njegovoj... (Iv 15,10)

Lijep primjer poslijeimeničkoga položaja nalazimo i u 150. psalmu jer okrenuti red ima stilsku, pjesničku vrijednost, a kako su psalmi pjesničko djelo, odabran je primjeren jezični izraz:

Hvalite Boga u svetištu njegovu,
 slavite ga u veličanstvu svoda nebeskog!
 Hvalite ga zbog silnih djela njegovih
 slavite ga zbog beskrajne veličine njegove!
 [...]

 slavite ga glazbalima zvonkim i frulom!
 Hvalite ga cimbalima zvučnim,
 slavite ga cimbalima gromkim!

Tu se ne mogu dati čvrsta pravila, nego treba po jezičnome osjećaju varirati. Slično vrijedi s glagolom na kraju rečenice. No ni tu se ne smije postupati mehanički.

Rupčić ima

Ali ne na blagdan – govorili su, – da se ne pobuni narod! (Mk 14,2)

Meni se čini da bi bolje bilo: *da se narod ne pobuni*, ali to je samo postavljanje problema, a ne njegovo rješenje.

V. Ostalo gramatičko posuvremenjivanje

Iako sam rekao da posuvremenjivanje biblijskih tekstova ima određenih ograničenja, ipak ga treba usklađivati s današnjom normom jer hrvatski jezik prolazi određene promjene koje bi trebale naći odraza u novim prijevodima ili u dotjerivanju dosadašnjih. Neki promjene u hrvatskome jeziku nazivaju arhaiziranje jezika, što bi bilo suprotno posuvremenjenju i kad to nije arhaiziranje, nego vraćanje normalnomu njemu i njegovoj naravi jer je od vremena hrvatskih vukovaca hrvatski jezik bio u jednoj mjeri rashvaćivan. Odrrazilo se to i na tekstu Sv. pisma iako nije bilo mnogo takvih promjena pod pritiscima. I zagrebačka Biblija nosi neke crte nametanja u onom smislu u kojem nisu odabrana najbolja hrvatska izrazna sredstva bez obzira na kodificiranu normu.

Većina se hrvatskih jezikoslovaca slaže u tome da bi dva oblika trebalo vratiti iz zagrebačke škole u upotrebu, i to:

1. razlikovanje D i L u pridjevnoj i zamjениčkoj sklonidbi, a s time je povezana i veća upotreba navezaka

2. upotrebu oblika *ju* za akuzativ jednine zamjenice *ona*.

Što se navezaka tiče, to je poželjno da im upotreba bude češća, pogotovu kad bi se našli jedan za drugim isti i ne baš podudarni glasovi. Primjera za takvo razmatranje može se naći više. Navezak:

Poštovat će mog sina. (Fućak-Duda, Mt, 21,37)

Bolje bi bilo *moga/mojega sina*.

Poželjno je da se dativ razlikuje od lokativa nastavecima, da dativ ima *-u*, a lokativ *-e* ili ništa, i da to prema tomu ne budu navesci, nego nastavci.

Takvih primjera već nalazimo više. Čini se dativa sa *-u* više u Šarića, nego u drugih, ali ih ima i u drugih.

Jednomu dade pet talenata, drugomu dva, a trećemu jedan – svakomu po njegovoj sposobnosti. (Šarić, Mt 25,15)

[...] ali jao onomu koji izdaje Sina Čovječjega! Bolje bi bilo tomu čovjeku da se ni nije rodio. (Fućak-Duda, Mt 26,24)

[...] reče tada uzetomu (Fućak-Duda, Mk 2,10)

Lokativ bez nastavka, dativ sa *-u*:

Pođite po svem svijetu, propovijedajte evanđelje svemu stvorenju. (Fućak–Duda, Mk 18,15)

Prema Biblijskoj konkordanciji, 27 je dativa sa *nikomu*, nema ni jedan sa *nikome*, ali se nalaze i primjeri gdje nije tako jer su hrvatski vukovci napustili normu zagrebačke filološke škole pa se to odrazilo i u prijevodu Biblije.

Tako Šarić ima: *odvedoše ga k velikomu svećeniku Kaiři*, 28,57, a ostali gotovo svi imaju *velikom*.

D sa *-e*:

Nikome ne činite nasilja [...] (FD, Lk 3,14)

[...] takvome više ne dopuštaše ništa učiniti za oca ili majku. (FD, Mk 7,12)

L sa *-u*:

u čemu si poučen (FD, Lk, 1,4)

Ima i miješano gdje je dativ bez nastavka:

Gospodinu Bogu svom se klanjaj i njemu jedinom služi! (FD, Mt, 4,10)

VI. Rječničko posuvremenjivanje

I tu ima određenih problema, ali nema mnogo, mislim ni bitnih, odnosno koliko ih ima, bit će da su lako rješivi.

Spomenuo sam već problem *kalež – čaša*. Malo je teže rješiv problem *Pas-*

ha – Vazam – Uskrs, pa pashalni – vazmeni – uskrsni. Umjesto riječi Pasha, Šarić ima Vazam, tako ima i Rupčić u 1. izdanju, a poslije je upotrebljavao Pasha, zagrebačka Biblija ima samo pasha/Pasha, riječi Uskrs u Bibliji nema, ali su poslije zagrebački bibličari taj odnos u liturgijskim tekstovima malo zapleli uvčdavši uz Uskrs, uskrsni i Vazam, vazmeni i za Uskrs, uskrsni, i pashu/Pashu, pashalni pa sadašnje stanje nije dovoljno jasno ni općenito prihvaćeno te je potrebno naći dobro rješenje. Ne može se razlikovati Uskrs od Vazma, a onda ne paziti kako se upotrebljava pridjev vazmeni.¹⁵ Bosanski bibličari kažu da danas Vazam, vazmeni ne upotrebljavaju.

Nekada je astronomija i astrologija bila jedna znanost, a poslije se podijelila na astronomiju i astrologiju pa za biblijsko doba nije dobar naziv ni astronom ni astrolog. Stoga zagrebačka Biblija ima samo *zvjezdar*; *mag* nema. Moglo bi biti i *zvjezdoznanac* kako ima T. Ladan u prijevodu Aristotelovih djela.

VI. Današnja pravopisna problematika

Nove prijevode Biblije trebalo bi uskladiti sa sadašnjim pravopisom. Tema se može činiti složenom da bi se mogla obraditi na jednom ovakvom sastanku, ali ja mislim da i nije. Četiri su područja u pitanju:

1. sastavljeno i rastavljeno pisanje
2. *je/e* iza pokrivenoga *r*
3. *d, t* ispred *c, č* u imenica na *-dac, -tac, -dak, -tak* i *-tka*
4. zarez

Što se tiče prvoga područja, ono nije tako jednostavno da bi se moglo definitivno riješiti na ovom sastanku, nego je potrebno razmotriti razloge. Mislim da je pretjerana upotreba sastavljenoga pisanja kao što je: *Duša mi je nasmrt bolesna*. (FD Mt 26,38), – *Duša mi je nasmrt žalosna!* (FD, Mk 14,33), dok ima *Ovaj sam Put na smrt progonio* (Dj 22,4), *I doista je gotovo na smrt obolio* (Fil 2,27). Prema biblijskoj konkordanciji nema ni jedne riječi *nasmrt*, pa ni prva dva primjera. Isto tako nema ni *nažalost*, no kako konkordancija pokazuje i nema primjera za takvu prijedložnu vezu. Time samo naznačujem da je problem ozbiljan i da ga treba pažljivije riješiti.

Mislim da nema nikakva razloga da se ne piše *neću* umjesto opravdanijega *ne ću*.

Kolebanje u pisanju *je* ili *e* iza pokrivenoga *r* u Bibliji je često, ali manje zbog same tradicije, a više zbog promjena pravopisne norme u tome pogledu. Kako je unatoč normi češće *je* u mnogim riječima, tip *bezgrješan, grješnik*,

15 Usp. Karlo Kosor, *Vazam, vazmeni – Pasha, pashalni*, u knjizi *Bilješke o jeziku suvremenih pisaca*, III. izdanje, Split, 1979., str. 14. i 15.; S. Babić, *Sretan vam Uskrs! ili Vazam?*, u knjizi *Hrvatski jučer i danas*, Zagreb, 1995., str. 114.–119.

strjelica imaju Šarić, Zagoda, Raspudić i Ladan, kao što sam pokazao u jednome članku¹⁶ i ne vidim razloga da se to ne provede u novim prijevodima ili u novim izdanjima dosadašnjih.

Zadržavanje *d, t* ispred *c, č* u imenica na *-dac, -tac, -dak, -tak* i *-tka* isto je tako opravdano razlozima, a uzeta je u obzir i učestalost upotrebe. Riješeno je jednostavnim pravilom: u imenica se *otac, sudac* i *svetac d, t* gube, a u ostalima ostaju, pa ne treba zagledati ni u pravopisni rječnik. Stoga ne vidim razloga da se to ne provede i u Bibliji.

Što se zarezata tiče, to je sada mnogo jednostavnije. Budući da su pravila o upotrebi razgodaka sada sređena i općenito prihvaćena, nema više razloga da se i to područje ne uredi kako valja. Spomenuo sam na početku da je 1. izdanje Fućak–Dudina prijevoda bilo previše rasejepkano zarezima i da je Željko Kovačević imao zadatak da posebno pripazi na zarez i da tekst u tome smislu uredi. Koliko je u tome uspio, nisam kontrolirao. Da bi se mogao dati točan sud o pisanju zarezata u našim prijevodima, trebalo bi potanje proučiti to pitanje, ali se već na temelju nepotpunih pogleda može reći da prevoditelji pravila nisu dobro proučili, a važno je jer ne samo da ima običnih pogriješaka, nego je veoma vjerojatno da zbog propusta na tome području ima nejasnih, netočnih rečenica pa i iskrivljenja onoga što bi trebalo jasno i jednoznačno izreći.

Da prijevodi Sv. pisma nisu u tome smislu uređeni do kraja, lako je ustanoviti. Ima i primjera kad je zavisna rečenica ispred glavne, a da nije stavljenarez.

Tomislav Ladan koji je veoma pažljiv prevoditelj, u tome pogledu ima više nedosljednosti: *Jer nitko ne čini ništa skriveno a želi se javno pokazati.* Iv 7,4. (Nema zarezata ispred suprotnoga veznika.) – *Što je vidio i čuo o tome svjedoči, a nitko ne prima svjedočanstva njegova.* Iv 3,32. (Sad ima zarez ispred suprotne rečenice, ali nema iza zavisne pa se ne zna kamo pripada *o tome*.) – *Jer kao što Otac ima život u sebi tako i Sinu dade da život u sebi ima.* Iv 5,26. (Nema zarezata iza zavisne.)

Neki primjeri i nisu mogli biti uređeni po sadašnjoj normi, njegov prijevod Evanđelja po Ivanu izašao je 1980., ali se vide nedosljednosti i po ondašnjoj normi:

Onaj kojega Bog posla taj riječi Božje govori, jer Duh se na mjeru ne daje. Iv 3, 33 i 34 – *Onaj tko od samoga sebe govori, taj svoju slavu traži.* Iv 7,18. (Jedanput iza umetnute rečenice nema zarezata, a drugi put ga ima.)

Što se druge pravopisne problematike tiče, vjerojatno ima problema i s velikim i malom slovom, ali to će biti sitni problemi o kojim nije potrebno ovdje govoriti.

---

16 *Hrvatski su pisci uvijek pisali likove tipa grješnik, pogriješka, strjelica,* Jezik. 48, Zagreb. 2001., str. 162.–172.

VIII. O novim prijevodima

Na kraju bih rekao svoje mišljenje kao zaključak na dvojbu treba li pripremati novi prijevod/nove prijevode ili usavršavati jedan od postojećih. Rekao sam da nemamo dovoljno snaga za novi, da je bolje usavršavati jedan od postojećih, a sada bih napravio kompromis. Što se tiče Novoga zavjeta, prihvatljivo je više prijevoda, ali što se tiče Staroga zavjeta, mislim da je bolje usavršavati jedan od postojećih.

No što god prihvatili, mislim da je potrebno izraditi načela o tome poslu. Kad se složimo u načelima, lako će biti ostvariti naumljeno.

Znam da je teško, ali bi bilo dobro ispitati tradiciju, da se ustanovi kako je do sada prevođeno, tj. tradicionalni oblici, riječi i izrazi.

U ovako složenoj problematici nisam mogao svaku odabranu temu istražiti do potrebne punine, nego sam većinom samo upozorio na probleme koji stoje pred novim prijevodima ili novim izdanjima, a na zainteresinima je da ih u primjeni promisle koliko je potrebno da oni bude što savršeniji.

I na kraju bih dao još jedan prijedlog: da se izdaju prijevodi Biblije koji su ostali u rukopisu, ne onako luksuzno kao Kašićeva Biblija, već primjereno prilikama, jer bi tako bila obogaćena naša bibličistika.

Biblijski izvori

Biblija, Stari i Novi zavjet, Zagreb, 1968. (Obično zvana *zagrebačka Biblija*.)
Fućak-Duda, Novi zavjet, Zagreb, 1973.

Fućak-Duda-Gass, Novi zavjet i psalmi, XIII. izd., Zagreb, 1992.; XV. izd., Zagreb, 2001.

Ladan, Tomislav, Evanđelje po Ivanu, Sarajevo, 1980.

Ladan, Tomislav, Evanđelje po Luki, Plehan, 1987.

Raspudić, Gracijan, Novi zavjet, Zagreb – Sarajevo – Mostar, 1987.

Rupčić, Ljudevit, Sveto pismo – Novi zavjet, Sarajevo, 1961.; 2. izd. 1967.

Rupčić, Ljudevit, Novi zavjet i psalmi, 6. izdanje Novoga zavjeta i 1. izdanje Psalama, Mostar, 2001.

Šarić, Ivan, Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Drugo popravljeno izdanje, Madrid, 1959.

Šarić, Ivan, Sveto pismo Novoga zavjeta, Peto izdanje, Oberndorf, 1967.

Vojnović, Tadej, Velika biblijska konkordancija, Zagreb – Novi Sad, 1991.

Zagoda, Franjo, Sveto pismo Novoga zavjeta, Zagreb, 1938.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u m.

UDK 22:811.163.42'25, izlaganje na znanstvenome skupu, primljeno 11. ožujka 2002., prihvaćeno za tisak 28. ožujka 2002.

About the Present Day Problems in the Bible Translation

At the conference on the ecumenical translation of the Bible into Croatian the author pointed out the great importance of the translation of the Biblical text. As distinguished from other literary texts that after the death of their author should not be linguistically changed or edited, translations ought to be adapted according to the language developments and that refers to the Bible translation as well. However, in translating the Bible special attention should be paid to the tradition of the Biblical language and to the established stylistic values.

After introducing certain principles, the author considers some problems on the grammatical, vocabulary and orthographic categories.

MEĐUSOBNI ODNOS RIJEČI *FAMILIJA, OBITELJ I PORODICA*

Mile Mamić

U broju 1–2 časopisa *Odvjetnik* 1995. godine objavljena je rasprava Dafinke Večerina pod naslovom *OSVRT NA NACRT PRIJEDLOGA ZAKONA O OBITELJSKIM ODNOSIMA*.¹ Prva rečenica te rasprave glasi ovako: "Obiteljski su odnosi u Republici Hrvatskoj uređeni Zakonom o braku i porodičnim odnosima, koji je suvremeno i dobro riješio mnoge institute." Kako se je sada počeo raditi novi zakon koji bi uređivao ta pitanja, autorica je htjela o njem raspravljati, uspoređujući ga naravno sa starim. Ona se ne osvrće na terminološke razlike između tih dvaju zakona, osim tek usput. Ništa ne kaže o bitnoj terminološkoj promjeni u prijašnjem i novom nazivu spomenutoga zakona.

Premda je u Jeziku već bilo govora o odnosu između riječi *obitelj i porodica*², čini mi se da bi našim čitateljima bilo zanimljivo šire zahvatiti to pitanje, uključujući odnos tih dviju riječi prema internacionalizmu (europeizmu) *familija*, a i druge domaće riječi koje su djelomično služile kao zamjena za taj europeizam.

1 Dafinka Večerina, *Osvrt na nacrt prijedloga Zakona o obiteljskim odnosima*, *Odvjetnik*, 1–2, Zagreb, 1995.

2 Milan Moguš, *Obitelj i porodica*, *Jezik*, 21. br. 5, Zagreb, 1974., str. 155.–156.